

A SZÍNHÁZ MINDENKIÉ

KÖZÖSSÉGI SZÍNHÁZI MÓDSZERTAN

independent theater

A SZÍNHÁZ MINDENKIÉ

Közösségi színházi módszertan

A jelen módszertan létrehozására a [Badur Alapítvány](#) és a [Független Előadó-Művészeti Szövetség](#) adott lehetőséget támogatásukkal, melyet ezúton is köszönünk.

@ [Független Színház Magyarország](#) 2022,
Budapest, Magyarország

Borítóterv: Balogh Hanna Dorka
Tördelő: Csaba Komáromi
Lektor: Bogya Tímea Éva

TARTALOM

Bevezetés	5
Háttér - a Független Színház Magyarország	7
Célok	9
Kikkel dolgoztunk, és hogyan vontuk be őket?	12
Csoportépítés	17
Résztevők kiválasztása	17
Biztonságos, kreatív, együttműködő környezet megteremtése	18
Közös keretek	18
Közös élmény, játék	21
Saját történetek és karakterek létrehozása	26
Történetek	27
Karakteralkotás és „szereposztás”	31
Szövegkönyv mentes színház	35
Alkotók a színpadon kívül	36
Folyamat és dinamika a közösségi színházi folyamatokban	38
Arccal a siker felé	40
Kapcsolat a szülőkkel és a gyerekekkel foglalkozó szakemberekkel	43
Hiteles jelenetek	45
Bemutatók és hatások	47

BEVEZETÉS

Jelen anyagban a Független Színház Magyarország által 2021-ben és 2022-ben eltérő hátrányos helyzetű fiatalok csoportjaiban megvalósított közösségi színházi kezdeményezéseinek hátterét, céljait, módszereit foglaljuk össze, kiemelve eszköztárunk, megközelítésünk néhány sarokkövét. Bemutatjuk a különböző csoportok által létrehozott alkotások folyamatát, eredményeit, tapasztalatait és hatásait, valamint az ezekből levont következtetéseket, tanulságokat és gyakorlatokat.

Reméljük, hogy ez az anyag nem csak a saját csapatunk további munkáját fogja segíteni, de más színházi és informális oktatási, ifjúsági szervezetek, kezdeményezések, csapatok és szakértők számára is inspiráló, gyakorlati szinten is használható lesz.

Hiszünk benne, hogy a kooperatív alkotó munka, a saját történetek megosztása, a közösen létrehozott produkciók sikere és öröme egyaránt bír fejlesztő és megerősítő hatással a hátrányos helyzetű fiatalok számára, úgy egyéni, mint csoportos szinten. Illetve abban, hogy az általuk létrehozott alkotások, a közvetített történetek, üzenetek és értékek a közösségeik, családjaik, a velük foglalkozó oktatási és szociális szakemberek számára is relevatív hatást tudnak nyújtani.

Ha felismerjük magunkban a teremtő erőt, közösségeink tagjaiban a partnereket, ha látjuk, hogy néhány nap alatt létre tudunk hozni egy kisebb csodát egy színházi előadáson keresztül, akkor az élet más területein is ösztönözve érezhetjük magunkat, hogy kezünkbe vegyük sorsunk alakulását. A környezetünkben élők is meglátják bennünk az értéket, a lehetőséget, akkor is, ha korábban erre nem voltak képesek.

Ha felismerjük magunkban a teremtő erőt, közösségeink tagjaiban a partnereket, ha látjuk, hogy néhány nap alatt létre tudunk hozni egy kisebb csodát egy színházi előadáson keresztül, akkor az élet más területein is ösztönözve érezhetjük magunkat, hogy kezünkbe vegyük sorsunk alakulását. A környezetünkben élők is meglátják bennünk az értéket, a lehetőséget, akkor is, ha korábban erre nem voltak képesek.

A színház számunkra nem csak egy a művészetek közül, hanem a demokrácia leképeződése. A drámairodalom aktív hősei a kihívásokra döntéssel és cselekvéssel reagálnak, ezzel alakítva saját és környezetük sorsát – éppúgy, mint az aktív állampolgárok a mindennapokban. Mintát adnak arra, hogyan élhetnénk életünket, hogyan alakíthatnánk közös világunkat.

HÁTTÉR - A FÜGGETLEN SZÍNHÁZ MAGYARORSZÁG

Színházunk 15 éve dolgozik művészeti és oktatási területeken. Munkánkban mindig kiemelt szerepet kapott a hátrányos helyzetű – roma és nem roma – gyerekek és fiatalok helyzetbe hozása, fejlesztése és megerősítése. Kezdeményezéseink között szerepelt egy fiatalok számára készült egyéves, ösztöndíjas színházi képzést, melynek végére a résztvevők egy professzionális színházi alkotás szereplőivé váltak (*Peer Gynt gyermekei* r. Balogh Rodrigó, *Tollfosztás* r. Balogh Rodrigó). Közülük sokan nem csak egy különleges kaland résztvevői lettek, hanem hosszú távon színházi, kulturális, illetve oktatási szakemberekké váltak: ma is színészként, rendezőként, trénerként vagy más kapcsolódó szakmákban dolgoznak. Ilyen fejlesztési és alkotói folyamatok keretében jött létre a 2010-es Tollfosztás című előadás, amely első színházi előadás-ként beszélt a 2009-es romák ellen elkövetett gyilkosságokról, vagy az egyetlen hazai Ibsen-ösztöndíjas produkció,¹ a *Peer Gynt gyermekei*, ami gasztrotúra-színházi előadásként gondolta át, hogy mit is jelent a színház. Ezek a kezdeményezések rengeteg időt és forrást igényeltek, és kevés számú fiatal bevonására, helyzetbehozására adtak lehetőséget. A fiatalokra gyakorolt hatásuk viszont jelentős volt.

2017-től évente megrendezésre kerül a Roma hősök színházi fesztivál, ami Európa első nemzetközi roma színházi fesztiválja. A bemutatott előadásokat videóra rögzítjük, majd ezek alapján oktatási módszertant dolgozunk ki. A roma és nem roma trénerekkel együtt fejlesztett módszertan mentén megvalósuló workshopokon az elmúlt években több ezer fiatalot értünk el. A workshopok során nem csak roma drámai hősszel és azok történeteivel ismerkedhettek meg az iskolások és egye-

---

1 <https://ibsenscope.com/grants/winner/peer-gynt-children/>

temisták, romák és nem romák, de a saját hőseiket és hőstetteiket is megosztották egymással. A hősökhez, történetekhez kapcsolódóan kisebb kreatív produktumokat (pl. jeleneteket, szövegeket, videókat) hozhattak létre. A Roma Hősök workshopok csupán pár órásak, így hatásuk rövid távú. Ugyanakkor számos csoporttól hallottuk a kérdést hogy, *mi-kor jöttök legközelebb?* Számos csoportvezető, tanár jelezte számunkra, hogy szívesen fogadnának hosszabb távú együttműködésre. Az elhangzott igények alapján felvetődött bennünk a gondolat, hogy milyen jó lenne fiatalok csoportjaival több ideig együtt dolgozni, olyan alkotások létrehozásához hozzásegíteni őket, amelyeket közösségeik, vagy mások számára is meg tudnak mutatni.

Színházunk éveken keresztül kizárólag társadalmi témákban, felnőtteket célzó színdarabokat, előadásokat hozott létre, de ezen előadások potenciális nézőinek csoportja meglehetősen korlátozott volt. Több vidéki, illetve roma közösségből érkezett az a kérdés, hogy *nincs-e olyan előadásotok, ami gyerekeknek, fiataloknak szól?* Kihasnáltuk az igényt: fiatal roma színházi alkotók számára kiírt meghívásos pályázat keretében gyerek- és ifjúsági előadások létrejöttét támogattuk. 2021-ben számos olyan vidéki helyszínen mutattuk be a létrejött előadásokat, ahol korábban semmilyen kulturális esemény nem valósult meg - még egy koncert sem. Kezdetben attól tartottunk, hogy a helyieket nem is fogja érdekelni a színház. Nem lett igazunk. Amikor a meghívó szervezetnek valóban volt kapcsolata a helyi közösségekkel, előfordult, hogy száznál is többen eljöttek az előadásainkra, amiket kitörő lelkesedéssel fogadtak. Kicsit el is szégyelltük magunkat. Törjük magunkat, hogy az ingerek tengerében vergődő belvárosiak a mi előadásainkra jöjjenek el, és ne egy trendi kulturális helyszínt vagy programot válasszanak, közben alig néhány száz kilométerre a pezsgő belvárostól sok százezer ember egyáltalán nem jut kultúrához, történetekhez. Nem találkoznak hősökkel, akikben ma-

gukra ismerhetnek, akikkel együtt sírhatnak, nevethetnek, és akik erőt, sőt, akár irányt adhatnak nekik az életben. A színházi élmény első alkalommal sokaknak furcsa volt, hangoskodásuk miatt néha a színészek is alig hallották a saját szavukat. Azonban, ha visszatértünk egy településre, döbbenet tapasztaltuk, hogy a közösség tagjai kezdtek tudatos kultúrafogyasztókká válni. Már csöndesebben figyeltek, és ha egy baba sírni kezdett, az anyja kiment a teremből, hogy ne zavarja az előadást. Legközelebb pedig már másra hagyta a kicsit, mert ő maga akart színházba menni, és figyelni az előadásra. Az igény és a tudatosság fejlődése mellett az is nagyon fontos volt, hogy olyan előadások után, amelyek súlyosabb témákat érintettek (pl. családon belüli erőszak) több résztvevő is megosztotta a helyi (szociális) segítőkkel, hogy nekik is hasonló problémáik vannak, erről korábban nem beszéltek a szakembereknek.

A csillogó szemű workshop-résztvevők, mélyszegénységben élő színházszerető anyukák, kreativitásukat felvillantó gyerekek adták meg a lökést, hogy ne csak előadásokat és workshopokat vigyünk a közösségekbe. Mert többet érdekelnek, és több érték lakozik bennük, mint amit mások a környezetükben vagy akár saját maguk el tudnak hinni róluk. Elhatároztuk, hogy hozzásegítjük őket, hogy történeteiket és értékeiket meg tudják mutatni magunknak és egymásnak, hogy saját előadásokat hozzanak létre és mutassanak meg.

Célok

Többrétegű, összetett célokat határoztunk meg. Egyrészt a hátrányos helyzetű közösségek – főleg a gyerekek és fiatalok – megerősítését és fejlesztését helyeztük fókuszba. Célunk, hogy ismerjék meg saját hőseiket és erősségeiket – éljenek meg olyan sikerélményeket, amikre még nem volt lehetőségük – miközben a készségeik és az egymással való viszonyaik is fejlődnek. A közösségi színházi alkotás

létrehozása ugyanis számos téren fejlesztheti a résztvevőket, például a kommunikációs készségeket, az együttműködési módozatokat, a koncentrációt, a kreativitást és számos egyéb, az adott tevékenységhez kapcsolódó készséget (érthetőbb beszéd, mozgás, kezűgyesség, zenei készség). A közös sikerélmény az önbizalmat, az egymásnak adott, és az egymástól kapott visszajelzések az önismeretet, az önreflektív gondolkodást is erősítik. Fontos volt számunkra, hogy a fiatalok az eredményes és sikerrel záruló közös munka által ösztönözve legyenek arra, hogy távolabb tekintsenek, hogy többet gondoljanak a saját lehetőségeikre, céljaikra - ez a céltudatosság és az orientáció kapcsán is számottevő. Nem gondoljuk, hogy egy közösségi színházi programban való részvétel miatt valaki színházi szakemberré fog válni, ugyanakkor abban biztosak vagyunk, hogy ez az élmény megerősíti őket abban, hogy szélesebb körben is érdemes gondolkodni a pályaválasztásukról, mint amennyire korábban mertek célokat megfogalmazni.

A fiatalok megerősítése és fejlesztése mellett az is fontos célunk volt, hogy a velünk dolgozó színházi és oktatási szakemberek, fiatalok számára is fejlődési lehetőséget tudjunk nyújtani. Hogy új területen tudják kipróbálni magukat, tapasztalatra, öröme, sikerre és motivációra tudjanak szert tenni, hogy akár nálunk, akár más, hasonló megközelítéssel dolgozó kezdeményezésekben részt akarjanak venni. Illetve, hogy saját maguk is életre hívjanak ilyen aktivitásokat a jövőben.

A gyerekek és fiatalok nem függetleníthetők a családjajuktól, de a velük dolgozó szakemberektől sem. Fontos volt számunkra, hogy ezek az emberek is értéket lássanak a csemetékben, büszkék legyenek rájuk, hogy a velünk dolgozó szakemberek kapjanak olyan eszközöket, amelyek a

saját munkájukban is használni tudnak. Az egyes személyek mellett a közösség megerősítése is fontos cél volt, hiszen egy-egy ember motivációja könnyen elhalhat, ha egyedül marad.

Azt gondoljuk, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok történeteit és üzeneteit a szélesebb közönség számára is érdemes eljuttatni – más településekhez, közösségekhez, helyi döntéshozókhoz, a középosztály képviselőihez – hogy ezek a csoportok is észrevegyék végre a hátrányos helyzetű, illetve roma gyerekekben és fiatalokban az értékeket.

Mivel számtalan hátrányos helyzetű, magára hagyott közösség van Magyarországon, és szerencsére rajtunk kívül sok más szakember is alkalmas hasonló folyamatok elindítására, célunk volt egy olyan kísérlet megvalósítása, amelynek módszereit, eredményeit mások is hasznosítani tudnak.

KIKKEL DOLGOZTUNK, ÉS HOGYAN VONTUK BE ŐKET?

Összesen kilenc közösségi színházi folyamatot valósítottunk meg bő egy év során, eltérő hátrányos helyzetű gyerekeket tömörítő csoportokban. A csoportok több szempontból is különbözőek voltak. Földrajzi tekintetben dolgoztunk kistelepülési és budapesti csoportokkal, ez utóbbiak között ukrán menekült csoportok is voltak. Szervezetek szempontjából voltak olyan helyek, ahová tanodákon, máshol megrendelő szervezeteken, informális csoportokon, megint máshol iskolákon keresztül jutottunk el a résztvevő gyerekekhez. Volt, ahol már meglévő csoportokkal dolgoztunk (esetenként bővítve vagy szűkítve), máshol táborokon keresztül vettek részt a programban, megint máshol kifejezetten a közösségi színház céljából álltak össze a résztvevők. A legtöbb helyen a fiatalok korábban nem vettek részt színházi előadások létrehozásában. De olyan csoporttal is dolgoztunk, melyek tagjai korábban diákszínjátzó fesztiválon díjnyertes előadást készítettek. Életkor tekintetében nagyon vegyes csoportokkal dolgoztunk, akár kisiskolás gyerekektől felnőttekig, de volt olyan csoport is, ami homogénabb volt a résztvevők életkorát tekintve. Nyelvi szempontból legtöbbször magyar anyanyelvű fiatalokkal dolgoztunk, de az ukrain menekült csoportok között voltak orosz/ukrán anyanyelvű gyerekek.

Voltak olyan szempontok, amelyek a legtöbb csoportnál hasonlóképpen jelen voltak. Ez alól kivételként csupán az ukrán menekülteket célzó foglalkozások tekinthetőek, mivel itt egy általános nyári tábor keretében valósultak meg a foglalkozások, így sem ők, sem a vezetőik sem szándékosan kapcsolódtak be a közösségi színházi alkotások elindításába. A szempontok és azok indokoltsága az alábbiak szerint lettek meghatározva:

» Legyen a fiataloknak korábbi színházi élménye, ami alapján motiváltak lehetnek a folyamatban való részvételre.

Nem minden fiatal számára érdekes a színház, és nem minden fiatalban van motiváció arra, hogy részt vegyen egy közel egy hetes intenzív munkafolyamatban. A közösségi színházi alkotó folyamatot legtöbbször megelőzte egy színházi előadás közös megtekintése vagy egy workshopon való részvétel. Ennek sikere megalapozhatja az igényt a csoport tagjaiban a saját közösségi színházi produkció létrehozására, hiszen részesülnek egy olyan élményben, ami mentén tisztábban látják, hogy a közösségi alkotás, egy saját előadás létrehozása valóban motiváló-e számukra.

» Legyen az adott közösségben olyan kapcsolattartó és szervező, aki személyesen motivált a program megvalósítására.

Egy kívülről jövő szolgáltatás halálra van ítéelve, ha a helyi partnerszervezetben nincs olyan, aki be tudja csatornázni a fiatalokat, aki hitelesen tudja feléjük képviselni, hogy a foglalkozásokon jó dolog fog történni velük, és aki nem csak elméleti szinten támogatja a kezdeményezést, hanem annak a megvalósításához szükséges kapacitásokkal is rendelkezik. A szervezői készséget és a fiatalokhoz való kapcsolódást az előző pontban említett előkészítő események (előadások, workshopok) alatt értékelni tudtuk azon szempontok mentén, hogy be tudott-e vonni kellő számú résztvevőt a workshopra vagy nézőket az előadásra, hogy aktívan részt tudott-e venni a közösségi színházi program előkészítésében, és vállalta-e, hogy velünk tölti a folyamat intenzív napjait. Mindez azért is fontos, mert a bemutatót követően a helyi partnerek az előadások továbbgondozásában is szerepet kellett, hogy vállaljanak. Céljaink között szerepelt az is, hogy a létrejött alkotások a jövőben tőlünk függetlenül is játszhatóak legyenek, illetve az alkalmazott technikák és módszerek egy részét át tudja venni a helyi

szakember.

» **Partnerek is fektessenek be a kezdeményezésbe.**

Ha megrendelésről volt szó, a fogadó szervezet vagy intézmény, a partner szakember munkáján túl pénzt is befektetett a közösségi színházi alkotás folyamatába. Ugyanakkor fontosnak tartottuk, hogy azok a csoportok, akik számára díjmentesen biztosítottuk a foglalkozást, szintén járuljanak hozzá a közösségi színházi produkciók megvalósításához. Próbatervet, bemutató helyszínt és étkezést kértünk a résztvevő fiatalok számára. A befektetés valódi elköteleződést igényel a szervezettől, és nem csupán egy külsős program befogadását. Ha egy partner a díjmentes szolgáltatáshoz ennyivel sem tud hozzájárulni, akkor kérdéses, hogy mennyi erőforrást tud mozgósítani a létrejött produkció tovább gondozására.

A fenti szempontok megfontolását és alkalmazását javasoljuk olyan művészeti, oktatási program megvalósítójának, akik eltérő csoportokkal, közösségekkel dolgoznak, és fontos számukra, hogy a foglalkozásaik valóban olyan helyekre jussanak el, ahol valódi igény van rájuk. Valamint, hogy hatásuk ne enyvésszen el az együttműködést követően.

Alább röviden összegezzük a kezdeményezésbe bevont csoportok jellemzőit:

Zemplénagárd – a református fenntartású szervezet helyi kapcsolattartója a közösségből származó roma asszony volt, aki személyes ügyének tekintette a közösségi színház megvalósítását. A helyi fiatalok közül többen részt vettek egy Roma Hősök workshopon, illetve egy előadásunkat is látták. Az alkotófolyamatban kisebb gyerekek, kamaszok, illetve néhány felnőtt is részt vett a településről. Ők, a helyi kapcsolattartóval együtt, a létrejött előadásban is felléptek.

Tornanádaska – nem működik tanoda vagy más szervezet. Az évek óta itt dolgozó kultúranropológus és a polgármester kezdeményezésére mutattuk be korábban két előadásunkat, amiknek hatalmas sikere volt. Ennek következtében a közösségi színházi programra is sokkal több fiatal jelentkezett, mint akiket végül be tudtunk vonni. A településen semmilyen kulturális program nem valósult meg a közelmúltban. Az itt élő főként roma gyerekek, és általában a közösség megítélése kifejezetten negatív. A megvalósításban partnerek voltak a helyi ellátórendszer munkatársai.

Csörög – a hátrányos helyzetű településen működő civil fenntartású tanoda pályázati úton hívta el a közösségi színházi programot, melyet megelőzött egy előadás és egy workshop fogadása. A főleg kisiskolásokat tömörítő tanoda roma diákjai mellett részt vett néhány idősebb gyerek, illetve szülő és tanodai munkatárs. A tanoda több munkatársa és önkéntese részt vett a program előkészítésében és megvalósításában.

Ukrán menekült gyerekek csoportjai (1-3.) – erre az együttműködésre egy utolsó pillanatos megrendelés keretében került sor, ezért előzetes előkészítésre alig maradt lehetőség. Bár az egyik csoport tagjai korábban látták már egyik előadásunkat, a legtöbbjükre ez nem volt jellemző. Itt egy napközis nyári tábor keretében tudtunk velük dolgozni, ahol több, párhuzamosan zajló foglalkozásra volt lehetőség és ahol a résztvevő gyerekek véletlenszerűen kerültek a csoportunkba. A három csoport közül csak az egyik tagjai voltak magyar anyanyelvűek (kárpátaljai roma, főként felső tagozatos diákok). A másik két csoportban orosz, illetve ukrán anyanyelvű, többségi gyerekek vettek részt, itt a munkánkat tolmács segítette. A színházi előadás létrehozása nem minden esetben valósult meg. Volt, ahol a fiatalok igényeihez igazodva

végül inkább képzőművészeti munkára, kiállításra került sor.

Csobánka 1 – a helyi roma gyerekekkel foglalkozó civil tanoda pályázati úton hívta el a közösségi színház programot, ezt egy előadás fogadása előzte meg. A tanoda munkatársai az előkészítésben és megvalósításban egyaránt részt vettek. Mivel a közösségi színházat megelőző előadáson a vállalt résztvevőszámot lényegesen alulmúlta a valós résztvevők száma, a közösségi program idejére egy másik párhuzamos csoportot is bevontunk annak érdekében, hogy biztosan megfelelő számú gyerekek tudjunk lehetőséget biztosítani.

Csobánka 2 – a helyi közösség-szervező által elindított informális csoport a helyi iskolához kapcsolódóan működik, ahova főként felső tagozatos, roma és nem roma gyerekek egyaránt járnak. A program előkészítésében és megvalósításában a helyi közösség-szervező volt a partnerünk.

Burattino Iskola, Csepel – a budapesti alapítványi iskola hátrányos helyzetű diákokat oktat, közülük többen aktív résztvevői az iskolában működő színjátszó csoportnak. A jelentkezőkön kívül további diákokat is bevontunk. A résztvevők zöme középiskolás volt, de néhány 7.-es diák is bekapcsolódott a munkába. A helyi partnerek a színjátszó csoport vezetői, illetve az iskola tanárai voltak.

CSOPORTÉPÍTÉS

A közösségi színházi folyamatok zömét négy trénerrel valósítottunk meg. Kivételt képez az ukrán és a csobánkai csoportokat, ahol két-két trénerrel dolgoztunk. Ennek célja az volt, hogy minél több lehetőséget tudjunk biztosítani a kiscsoportos munkákra, illetve az egyéni odafigyelésre. Mivel a csoportok többsége életkori szempontból nagyon heterogén volt, ezért több helyen felosztottuk fiatalabb és idősebb korosztályra a résztvevőket. Az ideális csoportot tizenöt főben jelöltük ki, ám bizonyos esetekben ennél alacsonyabb létszámmal dolgoztunk. Alacsonyabb létszámmal abban az esetben, amikor a helyi partner kevesebb fiatal tudott bevonni. De olyan is előfordult, hogy magasabb, húsz fő feletti csapattal dolgoztunk.

1. Résztvevők kiválasztása

Az előkészítések során a helyi partnerek az előzetesen megbeszéltek alapján informálták a gyerekeket, fiatalokat a közösségi színházi projekt lehetőségéről és annak részleteiről. A helyi partnerek voltak azok, akik becsatornázták a fiatalokat a projektbe. Csupán egy helyen volt nagyon magas a túljelentkezés, ennek következtében sajnos nem tudunk mindenkit bevonni a folyamatba. Az érdeklődő gyerekek kiválasztása talán nem tűnik korrekt megoldásnak, ugyanakkor ha túl sok gyerekkel dolgozunk, akkor senkinek nem tudunk megfelelő fókuszot, bevonást, fejlesztést biztosítani, ezáltal kérdésessé válik a létrehozandó produktum, illetve annak minősége. A közösségi színházi folyamat ugyanannyira cél- mint amennyire folyamatorientált. A hátrányos helyzetű fiatalok viszont gyakran szembesülnek visszautasítással és kizárással, ezért a csoport összeállítása során szem előtt tartottuk azt, hogy senki ne érezze vesztesnek magát. Ezért ki-mit-tudot hirdettünk a gyerekek számára, akik valamilyen kis produkciót mutattak be. A

produkciók értékelése során természetesen nem tehetséget, képzettséget, hanem a fejleszthetőséget értékeltük. Azokat gyerekeket nem hívtuk vissza a programba, akiknek olyan típusú fejlesztőpedagógiára volt szükségük, amit mi nem tudtunk megadni számukra. A ki-mit-tud után minden résztvevő díjat nyert: egy-egy könyvet. Azért döntöttünk a könyv ajándék mellett, mert korábban azt az információt kaptuk, hogy a fiatalok közül sokan szeretnek olvasni. Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy ha van olyan fiatal azok között, akiket nem javasoltunk a közösségi színházi programban való részvételre, aki mégis nagyon szeretne résztvenni benne, ezt jelzi, és lépéseket tesz a bekerülés irányába, akkor legyünk rugalmasak és adjunk neki lehetőséget a bevonódásra. Úgy gondoljuk, nem baj az, ha néha a gyerekeknek ki kell fejezniük szándékukat, hogy részt vegyenek olyan civil programban, ami akár elvárásokat is támaszt feléjük, és ne csak a velük foglalkozó szakemberek várjanak tőlük részvételt.

A „válogatást” az egyik helyi partner kezdetben nehezményezte, ám utólag elismerte ennek szükségességét és létjogosultságát, hiszen a gyerekeknek sikerélményben volt részük függetlenül attól, hogy bekerültek a produkcióba vagy sem. Sok fiatalokkal dolgozó szakember ódzkodik attól, hogy bármilyen versenyhelyzet elé állítsa a hátrányos helyzetű fiatalokat, mert a győztes-vesztes felosztás inkább lehangoló, mint megerősítő hatással bír a fiatalokra. Viszont a versenyhelyzetek pozitívak is lehetnek, főleg akkor, ha úgy tudunk létrehozni egy versenyt, hogy abban mindenki nyertesnek érezze magát. Ilyenkor nem kell féltetni a gyerekeket a kudarcélménytől.

2. Biztonságos, kreatív, együttműködő környezet megteremtése

A. Közös keretek

A közösségi színház – akár más non-formális oktatási vagy éppen mű-

vészpedagógiai módszerek – nagyon eltér attól, amit a formális oktatásban tapasztalnak a gyerekek, és amit a legtöbb hátrányos helyzetű gyerek egyáltalán nem érez komfortosnak. Itt a fókusz rajtuk van, és nem a tananyagon, nincsenek jó és rossz válaszok, mindenkinek kíváncsiak vagyunk a véleményére, ötletére, és mindenki annyit tud kivenni egy ilyen folyamatból, mint amennyit beletesz. Ennek a tisztázása a folyamat elején ugyanolyan fontos, mint az egymás tisztelete, meghallgatása, hogy ne használjunk agressziót egymással szemben, hogy legyünk együtt, ne telefonozzunk és ne járkáljunk ki-be. Ha csak a lazaságot és az egymás iránti megértést, nyitottságot emeljük ki, akkor nem teremtjük meg a produktív munkához szükséges kereteket. A nem-formális oktatásban és a projekt munkában fontos, hogy csoporttagok odafigyeléssel és tisztelettel forduljanak egymás felé, és hogy tegyenek bele apait-anyait azért, hogy a közösség közös sikert tudjon elérni.

A hátrányos helyzetű gyerekek gyakran fizikailag és verbálisan agresszív környezetben nőnek fel. A szülők és a tanárok is rendszeresen beszélnek nekik, és ők is egymásnak. A beszélés vagy akár a fizikai agresszió sokak által elfogadott kommunikációs formák, ezek mögött legtöbbször nincs érdemi harag vagy rosszindulat. De egy folyamatosan zajos, egymást becsmérlő környezetben nem lehet egymásra figyelni, őszintén megnyilvánulni, kihozni magunkból azt, ami igazán értékes. Az olyan közösség, ahol egyesek „cikizése” menő, nem tud partneri alkotócsapattá fejlődni. Egy alkotófolyamat nem tud produktív lenni, ha a résztvevők ki-be szaladgálnak vagy a telefonjukat nyomkodják. Ezeket a kereteket fontos az elején közösen megbeszélni és elfogadni. Fontos, hogy ezeket ne kívülről érkező, rájuk kényszerített szabályoknak érezzék, hanem a saját kereteiknek, amit ők hoztak létre, és ami számukra ugyanolyan fontos, mint számunkra.

Az együttműködésre alapuló munkában fontos kiemelni, hogy az iskolai rendszerrel szemben a szabályok be nem tartásának következményei nem csak az egyes résztvevőket érintik, hanem a teljes csoportot, hiszen veszélybe kerülhet a közös cél elérése. Míg a középosztálybeli fiatalokat jól lehet motiválni az individuális célok elérésével, addig a hátrányos helyzetű csoportokat sokkal jobban inspirálja a csoport közös ügye. Például a közösségük rosszalló tekintete kellemetlenebb pillanatokat okozhat, mint egy iskolai intő vagy egy egyes. Hasznos lehet a keretek írásban való rögzítése, így a későbbiekben akár a trénerek, akár a résztvevők visszautalhatnak rájuk.

A keretek mellett a célokat és a napirendet is fontos rögzíteni: mikor mi fog történni, mikor lesz szünet, ebéd, hány óráig fog tartani a foglalkozás stb. Az operatív információkat viszont a helyi partnernek előzetesen egyeztetnie kell a résztvevőkkel, hogy ne a folyamat során derüljön ki, hogy valamelyik résztvevő nem tud ott lenni a tervezett bemutatón.

Az agresszív viselkedés több csoportban is – a keretek rögzítése ellenére – problémát jelentett. A kevésbé súlyos esetekben előbb jeleztük az érintettek felé, hogy ez nincs rendben, az ismételt agresszió esetén – vagy súlyosan agresszív viselkedés esetén azonnal – kizárásra kerültek a csoportból. A trénerek a csoport egészének a testi, lelki biztonságát kell elsősorban szem előtt tartaniuk. Az, hogy az agresszív viselkedés nem marad következmények nélkül, a többiek számára is hiteles példát jelentett. A folyamat végéhez közeledve már nem kellett ilyen jellegű problémákkal szembesülnünk. Fontos megjegyezni, hogy a trénereknek sosem szabad idegesnek látszaniuk a gyerekek viselkedése miatt: ne legyenek dühösek a gyerekekre, és ne emeljék fel a hangjukat. Ezzel példát mutatva, biztonságos és szeretetteljes környezetet biztosítva a gyerekek számára, valamint jelezve feléjük, hogy

a közösen rögzített keretek megsértésével nem tudják kihozni őket a sodrukból. Egyfajta szigor képviseltünk a közös munka során, ugyanakkor tiszteletet és szeretetet közvetítettünk a gyerekek számára, távol tartva magunktól a problémáikba való túlzott érzelmi bevonódást és az irányukba érzett sajnálatot. Mi együttműködésre, fejlődésre és alkotásra alkalmas fiatalokat láttunk bennük, aminek hatására a fiatalok nagy része el is kezdett ennek megfelelően viselkedni.

B. Közös élmény, játék

A keretek mellett az is fontos, hogy a foglalkozás első részében hamar biztosítsunk pozitív élményt a gyerekeknek. Egy játékos bemutatkozó kör első lépésben hasznos lehet, például egy olyan helyzet, amiben minden résztvevő megszólal, mond magáról valamit. Ez a későbbi aktív bevonódás egyik első lépése.

A foglalkozásokon körben ülünk, mindannyian egymással szemben, senki nem tud elbújni a második sorban. A tréner is a körben ülnek, ugyanolyan székeken. A térelrendezés már önmagában is hivatott jelezni, hogy partnerek vagyunk, egymás felé fordulunk. A trénernek lehetőség szerint ne egymás mellett üljének, hanem elvegyülve a résztvevők között – ezzel is erősítve a kapcsolódást.

Minél fiatalabb és izgágább gyerekekkel dolgozunk, fontosabb, hogy minél korábban felálljunk és belevágjunk valamilyen játékba. Fontos, hogy ez a játék ne legyen túl bonyolult, lehetőséget adjon egy kis vídamságra, mozgásra és apró sikerre. Az első pozitív élmény után a fiatalok könnyebben bevonódnak, feloldódnak. Emellett megerősítjük bennük, hogy ez tényleg nem olyan szigorú, mint az iskola, nem csak beszélni és hallgatni kell, hanem lehet mozogni, játszani, nevetni is. Már az első játékok során gyakran megnyilvánulhatnak, azok a közös-

ségen belüli negatív mechanizmusok, amelyek elkerülését a keretek között rögzítettük (pl.: beszélások, egymás fizikai szekálása). Ezekre érdemes rögtön reagálni, ha úgy érezzük, bántó valamelyik résztvevő számára, vagy ha zavarja a játék menetét. Amennyiben nem történik fizikai agresszió, hivatkozunk első körben a játék instrukcióira, nem az általános keretekre.

A későbbi játékok során érdemes mindig emelni kicsit a téteken, annak megfelelően, hogy milyen állapotba kívánjuk eljuttatni őket (pl.: felpörgetni, lenyugtatni, fókuszálni), illetve hogy milyen készségeket akarunk fejleszteni (pl.: mozgás, hangképzés, koncentráció, együttműködés, kreativitás, finommechanika, érintés, logika). Egy idő után hozhatunk nehezebb játékokat: versenyhelyzeteket vagy együttműködésre alapulókat, ahol a csoport egészének kell együttműködnie. Bizonyos helyzetekben a csoport által kedvelt játékokat újra játszhatjuk, ha lazítani, jutalmazni akarjuk a csoportot. De a nehéz játékokat is újra játszhatjuk, amelyek során a csoport napról napra fejlődni tud. Nehéz típusú játék például a csukott szemmel számolás: minden résztvevőnek be kell csuknia a szemét, egytől elkezdni számolni, addig amíg két ember egyszerre nem mondja ugyanazt a számot, ez hibának számít és ekkor újra el kell kezdeni a számolást. Ez a játék erős koncentrációt és egymásra figyelést igényel, amely készségek fontosak a színpadi játék alatt is. Egy nagyhangú csoportnak igazi kihívást jelenthet ez a játék. Volt olyan csoport, aki minden nap saját maga akarta játszani ezt a játékot és fejlődni benne.

A csoportok többségében ismerték már egymást a résztvevők, de ilyen esetekben is érdemes ismerkedésre alkalmas játékokat játszani. Ezek lehetnek kifejezetten verbális játékok (pl. aminek az a célja, hogy tudj meg valamit a másiktól), de lehetnek mozgásos vagy más készség-

gekre épülő játékok is. Ami fontos, hogy az eltérő játékok kapcsolódnak vagy kiegészítsék egymást (pl. különböző készségekre épülnek). A játékok sok esetben megágyazhatnak a következő, szakmai résznek, feladatnak, és ehhez saját élményt biztosíthatnak: például, ha karakterépítési feladat fog következni, akkor hasznos lehet, ha előtte a résztvevők járkálnak a térben, a trénerek közben eltérő karaktereket mondanak (pl.: királynő, csaló, sárkány), amire valamennyi résztvevőnek a mondott karakterré kell válnia, és annak megfelelően mozognia a térben. Ez a játék a nem verbális kifejezést és a kreativitást egyaránt fejleszti. Van olyan, amikor a résztvevő komfortzónáján kívül eső karakter említésekor egy pillanatra lefagy, de érdemes ezen tovább lendíteni őt. Egy kisfiú például, a királynő karakterének említésekor először megállt, de amikor bátorítást kapott, szépen beleállt a karakterbe, és remek királynőként kezdett mozogni a térben.

A játékosnak tűnő gyakorlatok különböző, a színházban és az élet más területein is alkalmazható készségek fejlesztését is szolgálják. Fontos, hogy az eltérő készségekre (pl.: koncentráció, fantázia, empátia, együttműködés, memória), és az intelligenciatípusokra egyaránt fókuszáljunk (pl.: verbális, mozgásos, zenei). Egyrészt azért, hogy ne váljon egyhangúvá a játékos fejlesztés. Másrészt azért, mert a későbbi munkában ezekre a készségekre egyaránt szükség lesz. Harmadrészt pedig azért, mert minden gyereknek más az erőssége, mást élvez jobban, így egyikük sem fogja azt érezni, hogy számára könnyebb vagy nehezebb, esetleg élvezetesebb vagy unalmasabb a gyakorlatok sora. A trénereknek minden résztvevőre egyaránt szükségük van, és mindenkinek az erősségét érdemes kiaknázni. A játékos fejlesztés segítségével azt is fel tudjuk mérni, hogy a csoport egészének, illetve egyes tagjainak mi megy igazán jól. Mivel a pár napos projekt alatt nem lehet jelentős változásokat elérni, érdemes olyan területekre fókuszálni az előadás

próba-folyamata során, amihez adottak az erősségek. Ne akarjunk például zenés előadást, ha nem rendelkeznek jó hallással, ritmusérzékkel. Ugyanakkor ne legyünk kishitűek a fejlesztés lehetőségeit illetően. Igaz, hogy ez alatt a pár nap alatt senkiből sem lesz balett-táncos vagy zenész, viszont a koncentráció terén komoly előrelépéseket lehet elérni. Több olyan közösségben jártunk, ahol a gyerekekkel foglalkozó szakemberek mondták, hogy a gyerekek nem képesek 30-40 percnél tovább koncentrálni és hamar elfáradnak. A közösségi színházi folyamat során minden csoportnál sikerült fokozatosan emelnünk a koncentrált időt. A folyamat végéhez közeledve a legtöbb helyen akár két órát is tudtunk szünet nélkül aktívan dolgozni - kisebb gyerekekkel is. A kezdetben kevésbé produktív délutáni sáv is igazán aktívá tudott válni szinte mindenütt a harmadik-negyedik naptól kezdve. Ennek kulcsa a folyamatosság volt: élményszerű programot biztosítottunk a gyerekeknek, akik elkötelezetté váltak a cél iránt. Azt is fontos kiemelni, hogy fokozatosan egyre magasabbra helyeztük a léceket, például nem támogattuk a könnyebb megoldás felé mozduló próbálkozásokat (*fáradt vagyok, játszani akarok, fáj a fejem stb.*), azokban az esetekben, amikor nem láttuk szükségesnek.

Azért is fontos, hogy nyitott szemmel figyeljük a gyerekeket a játékok során, mert ezek egyes elemei az előadásba is beemelhetők. Gyakran használunk például szoborjáték gyakorlatokat, amikor bizonyos állatokat vagy tárgyakat kell megjeleníteniük a gyerekeknek. Ez leginkább a kisebb korosztályba tartozó résztvevők előadásba való bevonására adhat jó lehetőséget: egy nagyon fiatal résztvevő például a szoborjáték során nagyon élvezte, hogy házikót alakíthatott, így ez bekerült az előadásba. Máskor egy ninja játék során (a résztvevőknek egy-egy mozdulat révén kell egymás kezére csapniuk, ezáltal „kiejtve” először a játékosársak egyik kezét a játékból, majd a második kéz „elvesztése”

után magát a játékosársat) egy srác váratlanul bedobott egy hátra-szaltót, így felmerült, hogy az előadásba lehetne számára akrobatikus mozdulatokat is beépíteni.

A folyamat első felében a játékos feladatokon van a fókusz. A folyamat második felében, amikor már az előadás jeleneteinek próbái kerülnek előtérbe, ezek erősítésére, illetve a csapat felfrissítésére, lazítására, jutalmazására érdemes használni a játékokat.

SAJÁT TÖRTÉNETEK ÉS KARAKTEREK LÉTREHOZÁSA

Felmerülhet a kérdés, hogy mitől olyan más a közösségi színházi alkotófolyamat, hiszen az említett módszerek más non-formális oktatási kezdeményezésekben és színjátszós foglalkozásokon is használtak. A hagyományos színházi munkafolyamat általában arról szól, hogy a rendezőnek van egy elképzelése egy kész színdarabról, a rendező kiosztja a szerepeket a színészeknek, instruálja őket, hogy hogyan játszsák el a jeleneteket, egyeztet a többi szakemberrel (pl.: díszlet- és jelmeztervező, zeneszerző, fénytervező), hogy hogyan járuljanak hozzá a koncepció megvalósításához. Hierarchikus művészetről van szó, ahol az alkotótársak kreativitása behatárolt, és ahol a legtöbben kívülről meghatározott feladatokat valósítanak meg – hasonlóképpen, mint a diákok az iskolában. Ez a munkamódszer tőlünk idegen. Mi a színház szakmai munkáinkban is egyenrangú partnereknek tekintjük az alkotócsapat tagjait, hiszünk abban, hogy bárkitől érkezhetsz egy remek ötlet, hogy az alkotók sokkal inkább magukénak fogják érezni a létrehozott produkciót, ha annak kialakításában érdemi szerepük van. Sokkal hitelesebb lehet az, amit a színész magából mutat meg egy helyzet kapcsán, mint amire egy rendező instruálja függetlenül attól, hogy mi jön természetesen egy szereplőből.

A közösségi színházban a fejlesztési fókuszok még inkább aláhúzzák a hagyományos hierarchikus színház negatívumait. Hiszen itt az a cél, hogy a résztvevők megéljék azt, ahogy a saját ötleteik, történeteik, kreativitásuk össze tud állni egy fantasztikus egészé, ami motiválni tudja őket, hogy más együttműködésekben vagy a közösségek sorsának alakításában is merjenek proaktívak lenni. Ha a közösségi előadásnak a közösség értékeinek, a történeteiknek felmutatása a cél, akkor célszerűbb nem előre megírt drámát használni, mert fennáll annak a le-

hetősége, hogy a résztvevők csak a kívülálló író szócsövei lesznek és az előadás nem arról fog szólni, amiről ők szeretnének.

A közösségi színháznál alapvetés, hogy a témákat, történeteket, jelene-
teket és az előadás egészét a résztvevők rakják össze. Nem határozunk
meg számukra még hozzávetőleges irányokat sem – más közösségi
színházi kezdeményezésektől eltérően, ahol általában meghatározzák,
hogy például az iskolai élményeikről vagy az egészségügyben tapasztalt
diszkriminációs esetekről fognak előadást készíteni a résztvevőkkel,
kooperatív alapon. Ugyanakkor szem előtt kell tartani, hogy a túlságo-
san parttalan lehetőségek hátráltathatják a kreativitást. Ezért többfajta
módszert alkalmazunk arra, hogy különösebb manipuláció nélkül tá-
mogassuk a résztvevőket abban, hogy meg tudják fogalmazni, milyen
történetekről, témákról szeretnének előadást csinálni.

1. Történetek

A Roma Hősök workshopokon alkalmazott módszer alapján, több cso-
porttal is azzal kezdtük a munkát, hogy összegyűjtöttük, mit gondolnak
a résztvevők a hősekről. Mitől hős egy hős? Nehézségekre döntéssel
reagál, aktívan színre lép, és elér valamilyen hatást. Ez minden hősré
igaz. A következő lépésben arra kérjük őket, hogy osszák meg egymás-
sal - párokban vagy kis csoportokban - a hőseik történeteit, és azt, hogy
ők mikor voltak hősök mások számára. A beszélgetés előtt a trénerék is
elmondanak egy-egy saját történetet, ami arra ösztönzi a résztvevőket,
hogy megosszanak magukból valamit társaikkal. A hasonlóan érzékeny
témáknál fontos, hogy mi is megmutassunk valami személyeset, külön-
ben miért várnánk el, hogy a résztvevők nyíltabbak legyenek nálunk?
A saját történeteink kiválasztásakor érdemes olyan mélységűt válasz-
tani, amit tőlük is elvárunk. Ha például olyan hőstettet osztunk meg,
hogy az utcán talált szemetet bedobtuk a kukába, akkor valószínűleg
a résztvevők is hasonlóan felszínes élményeket mesélnek el. Ugyan-

akkor az sem szerencsés, ha egy gyerekcsoportban olyan történetet osztunk meg, ami fényévekre van az ő világuktól, vagy ami olyan traumákat hoz fel bennük, amiket nem biztos, hogy akarunk vagy tudunk kezelni a későbbiekben. Ne beszéljünk nyolc éveseknek arról, hogyan valósítottunk meg egy nemzetközi fesztivált, és arról sem, hogy miképp szálltunk szembe egy gyerekeket abuzáló pedagógussal.

A történetek páros vagy kiscsoportos megosztása után a hallottak közül mindenki megoszt egyet-egyét a nagyobb körben. Amikor a résztvevők a társaik történetét mondják el, azt egyes szám első személyben teszik – ami már a színjáték kezdete. A saját történetek megosztása a teljes csoporttal, azok visszahallása, tudatosítása és a rájuk kapott visszajelzések nagyon erős hatással lehetnek a résztvevőkre. Ez követően összegyűjtjük a résztvevőkkel azokat a történetek, amelyeket mélyrehatóan és izgalmasnak találtak, illetve megfogalmazzuk a felmerült témákat. Abban az esetben, ha túl sok történettel, témával szeretnének foglalkozni, érdemes szavazásra bocsátani, melyek azok, amik a legtöbb résztvevőt érdeklik. Ezek meghatározását követően kis csoportokban elkezdődhet a kapcsolódó jelenetek létrehozása, az elhangzott történet továbbgondolása – itt már nem kell szó szerint követni az elhangzott történetet. Máskor a csoportbontás után, a kis csoportokon belül döntenek, hogy a korábbi megosztott történetek közül melyiket dolgozzák fel. De volt olyan csoport is, akiket arra kértünk, hogy a megosztott történeteket kapcsolják össze egy jelenetben.

Volt olyan csoport, akiknél korábban már tartottunk Roma Hősök workshopot, itt nem a hős koncepciójából indultunk ki, hanem saját, a környezetükben jelentős problémákból és az őket érdeklő témákból. Az egyik hátrányos helyzetű kistelepülésen élő gyerekcsoport például a természetvédelmet és az „embervédelmet” emelték ki, a közösség egy konkrét problémáját említették: egy vállalkozó felvásárolt a közeli

erdőket, ahonnan kivágja a fákat, de nem ültet helyettük újakat, tönkremegy a termőföld, és már alig van valami, ami megterem az ágyásokban. Ezt vélhetően szüleiktől és más helyi felnőttektől hallották, de ők maguk döntöttek úgy, hogy erről szeretnének előadást készíteni. Az ő témájukká és ügyükké vált.

Az említett munkamódszer fontos feltétele, hogy a résztvevők verbálisan ki tudják fejezni magukat, illetve le tudja kötni őket a történetek megosztása. A jelenetek kiscsoportos elkészítését gyakran egyszerűbb színházi gyakorlatok kell megelőzzék, például: szoborjáték, egy állókép megjelenítése, beszéd nélküli rövid improvizáció.

Több csoportban előfordult, hogy a plenáris beszélgetés, tervezés nem volt testhezálló a résztvevő gyerekek számára, mert magas volt a mozgásigényük. Ezeknél a csoportoknál a témák elméleti átbeszélése helyett rögtön arra kértük őket, hogy jelenetekben mutassák meg a történeteiket.

Azoknál a csoportoknál, ahol a beszélgetéshez hasonlóan a jelenetalakítás is nehézséget okozott, más módszert alkalmaztunk. Első lépésben képzőművészeti eszközökkel kezdtünk dolgozni: a résztvevők azt a feladatot kapták, hogy hozzanak létre karaktereket a számukra biztosított anyagokból (pl.: gyurmából). Majd a karakterek megformálása után kérdéseket tettünk fel azokra vonatkozóan: ki ő? Mit csinál? Mi a nehézsége? Mi történt vele? A válaszaikon keresztül jutottunk el a történetekig. Az egyik trénerünk által felvetett „káoszelmélet” szerint bármely térben található véletlenszerű tárgyak alapján is létre lehet hozni egy történetet. Nézzünk az asztalra, mik vannak ott? Melyik tárgy lehet a főnök? Kik a többiek? Kire várnak? Az ezekhez hasonló megközelítések, kérdések segíthetnek a történetalakításban olyan csoportok számára, akik számára a verbális és színházi megközelítésmód alap-

vetően bénító vagy idegen. Ha kapcsolódást találnak egy általuk létrehozott vagy elnevezett tárgyhöz, karakterhez, rendszerint beindul a fantáziájuk.

Az említett különböző módszereken keresztül eljutottunk a történetekhez és a témákhoz, amikről a résztvevők beszélni akartak. Akadtak olyan csoportok, akik súlyosabb témákkal akartak foglalkozni (pl. erdők irtása, iskolai és családon belüli agresszió, szegénység, alkoholizmus és öngyilkosság egy városi középiskolában). A társadalmi fontosságú témák megléte nem volt elvárás a mi részünkről. Voltak csoportok, akik bájos meseelőadásokat készítettek, mert a résztvevő gyerekek számára az volt izgalmas, illetve arra volt igényük, hogy csinos királylányokká váljanak.

A résztvevők történetei sokszor nagyon szerteágazók voltak, mivel egy csoporton belül nagyon eltérő témákat és helyzeteket vetettek fel. Volt olyan eset, ahol a kiválasztott történetek egy részét elengedtük a folyamat során, mert már nem volt érdekes számukra. Máskor pedig alkalmat találtunk arra, hogy a szerteágazó történeteket összekapcsoljuk. A történetek/jelenetek összekapcsolása a trénerek által történt, például írtak egy mesét a résztvevő gyerekek által hozott helyzetekből, jelenetekből. Azokban a csoportban, ahol volt dramaturgiai érdeklődésű fiatal, lehetőséget adtunk, hogy ők határozzák meg a jelenetek sorrendjét, például kártyákon kapták meg az addig megmutatott jeleneteket, és azokat dramaturgiai sorrendben rendezték. A dramaturgiai munka során volt, amikor némi változtatásra volt szükség a jelenetek egyes részleteit illetően, például néhánynak nem találtuk a helyét, vagy néhány hiányos pontra újabb jeleneteket kellett létrehozni. A csoportok rugalmasan reagáltak a változtatásokra, az előadás ívével kapcsolatos kérdések inspirálóan hatottak az alkotó csapatok döntéseire és további

munkájára.

Volt olyan csoport is, ahol nem a különálló jelenetek összekapcsolására volt szükség, mert a történet váza egy általuk kiválasztott alaphelyzet továbbépítése mentén alakult ki. A trénerek olyan kérdéseket tettek fel, amelyek menték a résztvevők tovább tudták szőni a történetet, mint például: ez történt, mi történjen utána? Mit csinálnál a karakter helyében?

2. Karakteralkotás és „szereposztás”

De volt olyan csoport is, ahol karakterektől indulva jutottunk el a történetekig. Más esetben előbb a történetek születtek meg és utána mélyítettük el a karaktereket, illetve döntöttük el, hogy ki melyik szerepet fogja játszani. Az eljátszandó szerepeket minden esetben a résztvevők választották ki maguknak. A legtöbb esetben a szerep választásának előzménye volt, hogy eleve ők fejlesztették a karaktert egy korábbi helyzetgyakorlatban vagy eleve ők emelték be az adott szereplő történetét a folyamatba. Ennek ellenére nagyon fontos volt annak megfogalmazása, hogy egy adott karaktert valaki el akar játszani. Hiszen előfordult, hogy egy résztvevő egy saját, érzékeny történetet osztott meg a csoporttal, de arra már nem állt készen, hogy ezt a helyzetet, szerepet a későbbiekben a nyilvánosság előtt is vállalja. Magunkat játszani képzett színészek számára is nagy kihívás, amit kiegészít az a lelki nehézség, ha egy fájó történetet kell megmutatni. De voltak olyan kamaszkorú résztvevők, akik mindenképpen meg akarták formálni saját alkoholista vagy a családot ellátni képtelen szüleit. A hozzájuk közel álló személyeket félelmetesen erősen alakították. Az egyik résztvevő, aki korábban öngyilkossági kísérletet követett el, egy olyan karakter megformálására vállalkozott, aki szintén próbál véget vetni az életének. Az előadás után azt mondta, hogy már soha nem jutna eszébe ilyesmit tenni.

A traumák színrevitelének terápiás hatása is lehet, ugyanakkor azok elmélyítéséhez is hozzájárulhat. A említett példához hasonló érzékeny témákkal csak olyan csoportokkal foglalkoztunk, akik kifejezetten akarták, illetve akiknek a környezetében voltak olyan, velük bizalmi kapcsolatot ápoló szakemberek, akik a téma további feldolgozásában elérhetőek a számukra. Az ugyanis felelőtlenség lett volna a részünkről, ha mély sebek feltépéséhez asszisztálunk, tudván, hogy a próbafofolyamat után nem leszünk jelen a fiatalok mindennapjaiban.

De nem csak a szélsőségesen érzékeny helyzetek esetében volt fontos, hogy a résztvevő maga mondja ki: akarja a szerepet. A résztvevők életében sokminden külső kényszer hatására történik: *azért járok ebbe a suliba, mert ide íratlak a szüleim, azért vigyázok a testvéreimre, mert ez a dolgom, azért hordok ilyen cuccokat, mert a haverjaim szerint ez a vagány, azért készülök a holnapi dolgozatra, nehogy megbukjak.* Mindannyian hajlamosak vagyunk az életünk kapcsán felmerülő döntéseket és felelősségvállalást mások kezébe helyezni, akiket utána okolni tudunk a következményekért. Az aktív állampolgár számára fontos, hogy saját maga hozzon döntést, kiálljon a döntése mellett és ne csak azért tegyen valamit, hogy másoknak megfeleljen.

Felmerülhet a kérdés, hogy mi tegyünk, ha többen akarják ugyanazt a szerepet eljátszani. A mi esetünkben ez, meglepő módon, kevés alkalommal fordult elő – mire a szereposztás fázisába értünk, a legtöbb résztvevő együttműködő volt, inkább a közös cél, mint az egyéni ambíciók motiválták őket. Illetve látták egymást jelenetekben, érezték, hogy kinek mi megy jól, és nem akarták azt a szerepet eljátszani, amit a résztvevő társuk talált ki vagy akart megformálni. Egy-két olyan eset akadt, amikor ketten jelentkeztek egy szerepre. Ilyenkor megnéztük

mindkét jelentkezőt az adott szerepben, és megkértük a csoportot, hogy döntsön. Ezen a ponton általában az a jelentkező, aki látja, hogy a másik jelentkezőnek testhezállóbb a feladat, lemond a szerepről a másik javára. Viszont, ha mindkét jelentkező kitart egy szerep mellett, és a próbajelenet után a csoport nem tudja eldönteni, hogy kié legyen a szerep, akkor az előadást kettős szereposztással is meg lehet oldani, akár úgy is, hogy bizonyos jeleneteket az egyik résztvevő, míg másokat a másik játszik el.

Az egyik integrált csoport helyi partnere nehezményezte, hogy a királylány szerepét egy nem roma résztvevő választotta/kapta, mivel úgy gondolta, hogy így a roma lányok hátrányba kerülnek, hogy alacsonyabb presztízsű szerepeket kapnak. A beszélgetések alatt sikerült tisztázni vele, hogy az összes résztvevő a saját maga által választott szerepet fogja megformálni, illetve, hogy az előadásban nem lesznek fő szerepek, hanem több hasonló jelentőségű szerepek.

A szereposztás mellett a karakterek elmélyítése is fontos stáció volt a foglalkozások során. A résztvevők nevet adtak karaktereiknek, kitalálták, mivel foglalkozik, mit szeret, mit nem, mi a célja, mi a nehézsége, mik a jó és rossz tulajdonságai. Ez nem csak a karakterek elmélyítését segítette, hanem a gyerekek komplex gondolkodásának fejlesztését, és a szereppel való azonosulást is. Fontos szempont volt, hogy a karaktereket ne sztereotip módon közelítsék meg a résztvevők, hogy megtalálják a belső igazságukat. Az egyoldalúan gonosz és jóságos karakterek nem csak unalmasak, de nem is hitelesek. Mi lehet egy alkoholbeteg, a gyermekeit rendszeresen fizikailag inzultáló apa erénye, mi az, amire vágyhat? Az ilyen kérdések nem csak a szerepek megformálása miatt voltak fontosak, hanem azért is, hogy fejlesszék a résztvevők empátiáját, önreflektív gondolkodását, illetve, hogy egy embert

vagy egy helyzetet tudjanak több szempontból is megvizsgálni.

Nem manipuláltuk sem a karakterek, sem a jelentek alkotását, viszont felhívtuk a figyelmüket, ha sztereotipikusan akartak ábrázolni egy karaktert vagy helyzetet. Kérdésekkel segítettük őket, hogy tudatosan tudják kerülni a sztereotípiák használatát, például, amikor több karakterről is azt mondták, hogy alkoholisták és csak a pénz érdekli őket, akkor felvetettük, hogy biztos, hogy érdemes ennyire hasonló karaktereket bemutatni, nem gondolják, hogy közülük az egyik legyen kicsit másmilyen?

Nem tudtunk az összes résztvevővel – főleg a fiatalabb korosztályúakkal – hasonló mélységekben dolgozni. A idősebb korosztályú csoportok esetében törekedtünk arra, hogy az összes karakter hasonló jelentőségű, méretű legyen. A fiatalabb korosztályú résztvevők esetében, és azok számára, akik nem szerettek volna nagyobb szöveget, biztosítottunk lehetőséget kisebb szerepekkel is színre lépni az előadásban. A egyes korosztályú csoportok esetén párhuzamosan dolgoztunk a kisebbekkel és a nagyobbakkal. A kisebbek (7-9 évesek) gyakran az előadások dalait tanulták meg, kórusként vagy csoportos szereplőként vették részt az előadásban. A kisebbek nem voltak „másodrendű” alkotók, ők is ugyanúgy végig részt vettek a folyamatokban, és a sajátjuknak érezték a létrehozott előadásokat.

SZÖVEGKÖNYVMENTES SZÍNHÁZ

A közösségi színházban nincs szöveggönyv. Az előadás szerkezete a résztvevők által létrehozott helyzetgyakorlatokból és improvizációkból áll össze. A résztvevők tudják, hogy honnan-hova kell eljutniuk egy jelenet során, mik a karakter fő szándékai, mozgásai. De nincs leírt szöveg, amit meg kell tanuljanak.

A szöveggönyvmentességnek több oka is van. A rendelkezésre álló idő nem elegendő arra, hogy az improvizációk alapján létre tudjon jönni egy szöveggönyv, amit a résztvevők meg is tudnak tanulni. Másrészt a szöveg-tanulás többek számára is egy mumus, ami az iskolára emlékezteti őket. A megtanult szöveg természetes előadása képzett színészek számára is gyakran jelent kihívást. Sokszor kiüresednek, reprodukció-szerűvé válnak az előadások. Az iskolai ünnepek során a gyerekek gyakran izgulnak a szövegmondáson, nehogy elrontsák azt. Ilyenkor elveszik az őszinteség, a közlésvágy. Amikor nincs szigorúan meghatározott szöveg, a szereplők újra meg újra át tudják élni a helyzeteket, saját szavaikkal tudják megfogalmazni a mondanivalójukat. A jelentekek mindig kicsit másképp alakulnak, ezért a szereplők egymást is meg tudják lepni, ebből adódóan hiteles viszonyok és helyzetek jöhetnek létre a színpadon. Nincsenek állandó vég-szavak, akárcsak az életben.

Kivételt képeznek az énekek, rapszámok, illetve az esetek, amikor kórusban mondanak szöveget, vagy azok a részletek, amik szervesen épülnek egymásra. De ezek sem kerülnek leírásra. Volt olyan eset, ahol a helyi partner segített egy résztvevőnek - annak kérésére - leírni a monológját, gondolván, hogy így jobban fog menni az adott rész. Azonban pont az ellenkezője történt, ez a rész volt a legkevésbé élő az adott előadásban.

ALKOTÓK A SZÍNPADON KÍVÜL

Az összes résztvevőt igyekeznünk kell bevonni a drámajátékokba, a történetalkotásba és a helyzetgyakorlatokba, az elkészült előadásokban viszont nem kell mindenkinek szerepelnie. Ahogy korábban említettük, vannak olyan résztvevők, akik csoportos szereplőként, a kórusban vagy néma szerepekben vesznek részt, de számolni kell azzal, hogy lesznek olyan résztvevők, akiknek ez sem komfortos. A közösségi színházi alkotásban ugyanolyan fontos szerepük van azoknak a munkatársaknak, akik a színpad mögött dolgoznak, jelmezeket és díszleteket készítenek, vagy más területeken segítik a produkciót. A résztvevők egy része ezekben a támogató csoportokban segítette az előadás létrejöttét. Nekik más területeken voltak erősségeik, például szépen rajzoltak, jó volt a kez ügyességük, vagy éppen ruhákat, kiegészítőket válogattak össze. A közösségi alkotófolyamatokban fontos, hogy ezeket a résztvevőket ugyanúgy a stáb szerves részeként kezeljük, bevonjuk a beszélgetésekbe, játékokba, illetve a folyamat értékelésébe, lezárásába, megünneplésébe. Velük legtöbbször külön trénekre foglalkoztak főként az előadást megelőző néhány napban, amikor már összeállt az előadás váza, és látható volt, melyik jelenetben mire van szükség. Fontos, hogy a támogató csoportok tagjai ne csupán "kiszolgálói" legyenek az előadásoknak, hanem a kreatív ötleteikre is teret engedjünk. Például volt olyan csoport, ahol a résztvevők kitalálták, hogy plakátot készítenek az előadáshoz, máshol háttérvetítést hoztak létre a bemutatóhoz, zenéket válogattak, sminkeltek vagy frizurákat készítettek. Tekintettel kell lenni arra, hogy nézeteltérés alakulhat ki a szereplő és a támogató csoport tagjai között, például más jelmezben szeretne fellépni a szereplő, nem akar olyan hajtat, amit kitaláltak neki, vagy nem szívesen járul hozzá, hogy egy másik résztvevő fesse őt ki. Ezeket a konfliktusokat érdemes érzékenyen kezelni, alapvetően

olyan feladatokat adni, illetve olyan kreatív teret biztosítani a támogató csoportoknak, ami egyrészt megfelel a készségeiknek, másrészt minimalizálja a lehetséges konfliktusokat.

FOLYAMAT ÉS DINAMIKA A KÖZÖSSÉGI SZÍNHÁZI FOLYAMATOKBAN

Ahogy azt korábban írtuk, a közösségi színházi folyamatot komoly előkészítésnek kell megelőznie: színházi előadás megtekintése, Roma Hősök workshop megvalósítása a közösségben, helyi igények felmérése, operatív feltételek biztosítása (helyszín, étkezés, helyi segítők). A helyi partnerek segítségével a résztvevők is tudják, hogy mire számíthatnak, illetve a trénernek pontos információkat kapnak a résztvevőkről. Fontos, hogy ismerjük, milyen a résztvevők nemi, etnikai és életkori összetétele, családi és oktatási háttere, milyen korábbi non-formális oktatási és kulturális tapasztalataik vannak, valamint vettek-e már részt alkotói folyamatokban egyénileg, vagy csapat szintjén? Mik a jellemző szabadidős tevékenységeik, mi érdekli őket, mik az erősségeik, mik az érzékeny pontjaik (pl. főbiák, traumák), milyen a csoport felépítése, és mi jellemzi a fiatalok egymással való viszonyait? Az ilyen és hasonló kérdésekre kapott válaszok alapján tudunk csoportra szabott, egyéni jellemzőkre is reagáló foglalkozástervet készíteni.

A közösségi színházi programot megvalósító trénernek (2-4 fő) között mindig vannak színházi és non-formális oktatási ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkező romák és nem romák, férfiak és nők. A szakmai csapat a folyamat megkezdése előtt közösen alakítja ki a tervet a közösségi színházi foglalkozásokra, tisztázva az időkereteket, a feladatokat, figyelembe véve, hogy az utolsó (ötödik vagy legkésőbb hetedik) napokban létre tudjon jönni egy előadás.

Az előzetes tervezés fontos, ugyanakkor a megvalósítás során tanúsított rugalmasság, a napi szintű értékelés és újratervezés, mely a folyamatok eredményeit, tanulságait, az egyéni és csoportszintű jellem-

zövet, kihívásokat és erősségeket egyaránt fókuszba helyezi, szintén nem megkerülhető. A legtöbb folyamat során a nap végén legalább két órát egyeztetett a szakmai csapat és tervezte újra a továbbiakat.

A programok egész naposak voltak, délelőtt és délután is legalább három óra szakmai programot tartalmaztak, ezeket ebédszünet választotta el egymástól. Így a teljes, csoportmunkával töltött folyamat általában 30-50 órát vett igénybe. Az első két napon a keretalkotás, csapatépítés, játékok, témák és történetek meghatározása volt fókuszban. A harmadik napra általában összeállt a színdarab váza, meghatározásra kerültek a karakterek, illetve a továbbiakban létrehozandó jelmezek, kellékek, díszletelemek, az előadáshoz szükséges további jelenetek, dalbetétek és más részletek. Az utolsó egy-két nap főleg részpróbázással és összpróbákkal, a részletek tisztázásával, elmélyítésével, az egyes részletek (pl. játék, technika, vizuális elemek) összehangolásával telt. Utolsó nap került sor az előadás bemutatójára, majd ezt követően a csoportos értékelésre és a zárásra.

Ahogy korábban írtuk, a résztvevők bevonódása, koncentrációja valamint készségei napról napra fejlődtek. Ugyanakkor a folyamat felénél gyakran tapasztalható egyfajta csoportos mélypont, ami a komfortzónából való kilépésből adódó, illetve csoportközi konfliktusokból származó feszültségekkel, fáradtsággal, a bemutató közeledtével erősödő izgalommal magyarázható. Mindehhez hozzájárul a flow élmény természetes hullámozása: az ötletelés és helyzetgyakorlatozás során felmennek, a jelenetek ismételt próbái alatt csökkennek, míg az előadás összeállása idején ismét megnőnek az energiaszintek. Ez a fajta mélypont természetes, nem érdemes ilyenkor kétségbe esni. Inkább ennek elmaradása okozhat fejtörést, hiszen feltételezhető, hogy bizonyos feszültségek később fognak kirobbanni, vagy a bevonódás nem érte el azt a szintet, amiben a fent vázolt feszültségek létrejöhetnek és ez a folyamat ellaposodásához vezethet.

ARCCAL A SIKER FELÉ

A fáradtság és a feszültség természetes tényezői az alkotó folyamatnak. A legtöbb csoport résztvevői nem vettek korábban részt ilyen megterhelő és koncentrált folyamatban. A kamasz korú résztvevők esetében - ha egy tábor keretén belül valósul meg a folyamat - további kimerülést okozhatnak az esetleges éjszakázások és bulik. A szokatlan terhelésből adódó megpróbáltatások mellett azt is fontos kiemelni, hogy a csoportformálódás is indukálhat konfliktusokat. Ezek néha a közös munkán kívüli ellentétek miatt merülhetnek fel (pl.: gyerekek családjai közötti ellentétek, szerelmi vagy ellenséges viszonyok a résztvevők között). Viszont a közös munkafolyamat megváltoztathat bizonyos státuszokat. Például, ha egy alapvetően "véleményvezérnek" számító résztvevő kevés energiát, kreativitást tesz bele a közös munkába, kevésbé jelentős szerepet érez magáénak a folyamatban, mint egy, a csoportban alacsonyabb státusszal rendelkező résztvevő, aki a munkafolyamatban aktív és ezáltal kiemelkedő taggá válik. Az ilyen típusú konfliktusok az olyan csoportoknál jelentősek, akik tagjai a közösségi színházi folyamat előtt is egy közösséget képeztek, esetleg a közösségi színház kereteitől jelentősen eltérő körülmények között. Például több tanodánál tapasztaltuk, hogy a hosszabb távú közös munka nem bevett a módszer, a fiatalok rövidebb, inkább egyéni vagy kiscsoportos aktivitásokban szoktak részt venni, amelyek során sokkal inkább megengedett az elvonulás egy vonzó játékos tevékenység vagy szendvicsezés irányában. A tanodák egyik fontos funkciója, az egyéni fókusz és érzékenység a fiatalok által jelzett bármilyen problémára nagyon eltérő a közösségi színház működésétől. Az utóbbi esetében az egyéni ügyek nem nőhetnek a csoportfolyamatok által meghatározott prioritások és fókuszok fölé, hosszabb ideig kell koncentráltan, közösen munkát végezni, és az általános, egyéni problémák nem kaphatnak

akkora fókuszot, mint az egyéni fejlesztés során. Viszont fontos megjegyezni, hogy a trénerek számára is lényeges, hogy a megfelelő idő-sávban játékkal jutalmazza meg a teljes csoportot (nem az egyént). Amikor teljes kimerültség és fókuszvesztettség lett úrrá a csoporton, módosítottunk a programon, lazábbra vettük a tervezett aktivitásokat. A trénereknek fel kell ismerniük, hogy a résztvevők által felvetett problémák valóságosak vagy egyfajta figyelmi igényt jeleznek. A számtalan iskolai és egyéb kudarcral szembesült gyerekekben gyakran kialakul egyfajta „nem tudom, nem akarom” meg-nem-küzdési stratégia, ami a kudarcok ismétlődéséhez, és az elkezdett folyamatok félbehagyásához vezethet. Mivel a mi munkánk ugyanannyira teljesítmény-, mint folyamatorientált, mi egy pillanatra sem bizonytalanodhatunk el abban, hogy a közös előadás el fog készülni, hogy sikere lesz a csoportnak. Ahogy abban is hinnünk kell, hogy a csoport tagjai értékes fiatalok, akik képesek az aktív, koncentrált munkára, arra, hogy egyéni problémáikról a közös cél és a kooperatív, kreatív munka felé irányozva a figyelmüket kezeljék rossz érzéseiket, és sikerrel vigyenek végig egy folyamatot. Ha ebben valóban biztosak vagyunk, akkor a szigorú keretek ellenére sem válunk szívtelen őrmesterekké, a gyerekek érezni fogják, hogy értékeljük őket, hiszünk bennük, és olyasminek az eléréséhez segítjük őket hozzá, ami sokak számára korábban elképzelhetetlennek tűnt.

Úgy gondoljuk, hogy a formális oktatásban a hátrányos helyzetű fiatalok sokszor nem találkoznak inspiráló helyzetekkel, közösségi kreatív munkákkal, azzal, hogy a keretek, szabályok és elvárások miattuk vannak, vagy hogy a pedagógus, aki mindezt képviseli, valóban hisz bennük. Az iskolák rideg, teljesítményorientált, hátrányokat növelő világot sokszor ellensúlyozzák a gyerekek igényeire fókuszáló, érzéseikre, közléseikre nagyon nyitott, kapcsolatorientált, empátikus fejlesztések.

Ugyanakkor azt gondoljuk, hogy a fiataloknak szükségük van az elvárásokra, a komfortzónájukon kívül eső kihívásokra, határozott visszajelzésekre és egyfajta versenyszemléletet erősítő hozzáállásra is ahhoz, hogy ők magukat aktív, felelős, siker felé forduló felnőttekké tudjanak válni. Ahogy mi látjuk, attól még senki nem lett sikeres és boldog, mert sajnálták őt. Mi igyekszünk nem sajnálattal fordulni a hátrányos helyzetű gyerekek, fiatalok felé, hanem az erősségeket, a lehetőségeket meglátni bennük, és azt formálni bennük, hogy érdemes megküzdniük a sikerért.

Más fajta eredményeket és sikereket kell – akár naponta többször – megerősíteni az önmagukat súlyosan alulértékelő kisiskolásban, mint egy már színjátszós tapasztalattal rendelkező kamasz esetében. Például olyat is el kell ismerni, megtapsolni, megköszönni, kiemelni, ami egy másik csoport – vagy akár személy – esetében magától értetődik. A megerősítés mellett fontos, hogy fejlesztendőket fogalmazzunk meg összes célcsoport számára.

KAPCSOLAT A SZÜLŐKKEL ÉS A GYEREKEKKEL FOGLALKOZÓ SZAKEMBEREKSEL

A közösségi színház akkor tud a résztvevők körén túli hatást elérni, ha más embereknek is lehetőséget adunk a bevonódásra. Ha helyi partnereken kívül van olyan munkatárs, önkéntes, szülő, aki érdeklődik a folyamat iránt, érdemes megfontolni a bevonásukat. A szülők több csoportban is aktív tagjai lettek a támogató csoportnak: jelmezeket hoztak, sminkeltek, segítettek a produkció előkészítésében. Ez által ők is magukénak érezték az előadást. Egy munkatárs vagy önkéntes számára is fontos élményt jelenthet, hogy egyenrangú alkotói szerepkörben dolgozhat a résztvevőkkel. A partneri helyzetek, a közös kreativitás, az, hogy csapattagként számíthatunk egymásra, fontos változásokat indíthat el a meglévő viszonyokban, illetve egymás megismeréséhez, ezáltal a további, nem csupán készség-, hanem szakmai fejlesztéshez is kulcsot adhat.

Ugyanakkor fennáll annak a lehetősége, hogy a szülők, helyi munkatársak jelenléte negatív hatással van a csoportmunkára vagy az egyes résztvevőkre. Például voltak olyan esetek, amikor a szülő jelenléte nyomást gyakorolt a gyermekére. Volt olyan résztvevő, aki az anyja nyomására jelentkezett a programba, aki minden megszólalásakor az anyjára sandított, hogy jó-e az, amit csinál, nem mond-e hülyeséget. Volt olyan helyi munkatárs, aki fegyelmezési feladatokat vállalt. Ha a helyi munkatárs résztvevőként van jelen, nem szerencsés ráosztani a fegyelmezői szerepet. Viszont bizonyos közösségekben jól tud ez működni, ha az adott munkatársnak van kellő tekintélye a közösségben. Egyes helyi munkatársak néha hajlamosak túl aktívak lenni, vagy a csoport előtt kritikai megjegyzéseket tenni a trénerek döntéseire, módszerére. Fontos, hogy a trénerek és a helyi munkatársak a folyamat

megkezdése előtt rögzítsék a helyi munkatársak részvételi szempontjait, valamint, ha időközben problémák merülnek fel vagy változások történnek, arról tudjanak egyeztetni.

Fontos szem előtt tartani, hogy nem csak a foglalkozások során jelenlévő családtagok tudnak hatást gyakorolni a csoportmunkára. Az is előfordult, hogy egy család egyik napról a másikra nem akarta újra engedni a résztvevő gyerekét a foglalkozásokra, mert ott volt egy elengedhetetlen családgyereke is, vagy mert történt valami a foglalkozáson, amiről hallottak valamit valakitől és az nem tetszett nekik. Itt azt is ki kell emelni, hogy a kizárólag a közösségi színház céljából szerveződő csoportok, illetve az iskolai keretek között megvalósuló kezdeményezések során ez nem annyira meghatározó. A fizikai agressziót tanúsító gyerekeket, illetve azokat, akik nem vettek aktívan részt a munkában, vagy bomlasztották a csoportot, kizártuk. A résztvevők kizárása bizonyos megközelítésben negatív, kirekesztő cselekedetnek is tűnhet, ami ellenérzést válthat ki a szülőkből, főleg ha mindez egy olyan kezdeményezés keretében történik, ahol nem jellemző, hogy hazaküldik a résztvevőket. Ez adott esetben negatív hatást is gyakorolhat a szülő tanodával való viszonyára. Ezért, ha meglévő civil kezdeményezésekhez kapcsolódóan történik a csoport rekrutációja, akkor fontos tisztázni, hogy ez nem egy megszokott tanodai tábor lesz, hogy más keretek lesznek, mint a tanodában, amit külsős trénernek fognak meghatározni.

HITELES JELENETEK

A jelenetek részpróbázása és elmélyítése kapcsán sokmindenről lehetne beszélni. Itt azonban csak két dolgot emelnénk ki. Egyrészt, hogy már a történetek kialakításánál, a karakterek megalkotásánál felhívtuk a figyelmet, ha túlságosan sztereotip módon vagy negatívan akarták azokat színre vinni. Ez a szempont a jelenetek kidolgozásánál is érvényes. Volt egy csoport, ahol a résztvevők nagyon sok verekedős jelenetet akartak ábrázolni, így feltettünk számukra pár kérdést: *meny-nyire meglepő szerintetek, hogy ebben a helyzetben ez a szereplő megveri a másikat? Milyen más módon kezelhetné a konfliktust? Melyik lenne különlegesebb, meglepőbb a nézők számára?* A kérdések segítségével a résztvevő, aki jelenetében eredetileg verekedéssel oldotta volna meg a konfliktust, azt választotta, hogy elbeszélget azokkal a fiúkkal, akik az általa alakított karakter öccsét szekálják. A *hogyan lenne meglepőbb, érdekesebb* egy jelenet kérdés felvetése általában a kevésbé sztereotip megoldások felé tudja irányítani a résztvevőket, anélkül, hogy direkt instrukciót adnánk nekik. Egy másik csoportban egy alapvetően negatív figurát túl egyoldalúnak láttunk bemutatva egy jelenetben. A karakterépítésre visszautalva kerestünk valami pozitívát az adott szereplőben, ami miatt meg tud változni a viszonya a partnerével, ami miatt a közönség közelebb tudja engedni magához. Itt azt a döntést hoztuk, hogy az apuka karaktere ne emeljen kezét a fiára, hanem inkább simogassa meg, és kérdezzen rá a fiával közös érzéseire, hogy neki is hiányzik-e az elhunyt édesanya. Egy másik csoportban egy testvért alakító résztvevő saját maga vetette fel, hogy nem jó a verekedős jelenet: *Mit fognak gondolni rólunk, akik megnézik ezt az előadást?* Ez a fajta önreflexió nagyon fontos, amikor hátrányos helyzetű fiatalok az előítéletek és sztereotípiák által meghatározott világukról akarnak történeteket megfogalmazni. A gyerekek gyakran önmagukat is stigmati-

zálják. A roma gyerekek gyakran beugranak egy boxoló pózba, amint előkerül egy fényképezőgép. Ennek a folyamatnak a tudatosítása és megfelelő kezelése nagyon fontos ahhoz, hogy a fiatalok másként tudjanak nézni önmagukra, és a külvilág is rájuk. Ezért is fontos, hogy ne elégedjünk meg a felszínes, elsőre hozott jelenetekkel, karakterábrázolásokkal, mert ezek meghagyása a sztereotípiák megerősítéséhez vezethet. Ugyanakkor ezek kigyomlálását ne a trénerek végezzék el, hanem vezessük rá a fiatalokat, hogy ők tegyék meg. Nekik sokkal mélyebb és árnyaltabb ismeretük, viszonyuk lehet a sérülékeny csoportok tagjaival, mint a legtöbb külsős, mainstream alkotónak. Ha az adott karakter igazságát viszik színpadra, akkor tudnak valódi értéket létrehozni és felmutatni.

A dramaturgiai megoldások és a jelenetek alakításán kívül a játékmódról szeretnénk néhány szót ejteni. A közösségi színházi folyamatnak nem célja a tökéletes beszéd vagy mozgás elérése a résztvevőkben. A beszédtechnikát a szövegtanuláshoz hasonlóan félretesszük. Ugyanakkor fontos, hogy az elmondott szövegek érthetőek legyenek a közönség számára, ezért hasznos, ha légző- és beszédhangot erősítő, artikulációt segítő játékokat, gyakorlatokat mutatunk a folyamat során. Az érthetőségre a rész- és összp próbáknál is felhívjuk a szereplők figyelmét.

A mozgást illetően is a csoport szintjének, fejleszthetőségének megfelelő instrukciók hasznosak. Azt például minden csoportban érdemes kérni, hogy ne fordítsanak hátat a közönségnek. Ugyanakkor, ha egy félénk gyerek félénk mókust alakítva, tekintetét lesütve jön be a színpadra, akkor ne várjuk el tőle, hogy megfeleljen az alapvető elvárásoknak, és a közönség felé fordulva mondja el a szövegét. Sokkal hitelesebb tud lenni, ha a földet nézve beszél. Alapvetően a hitelességre törekedjünk, és arra, hogy a fiatalok jól érezzék magukat az adott karakterekben, ne uralja a megfelelési kényszer a résztvevőket.

BEMUTATÓK ÉS HATÁSOK

A közösségi színházi munka koronája az előadások bemutatása. Általános tapasztalat, hogy eddigre a résztvevő fiatalok koncentrációja, együttműködési és kommunikációs készségei ugrásszerűen megnövekednek. Annyira bevonódnak és saját ügyüknek tekintik az előadás sikerét, hogy igazi csapatként mindent megtesznek azért, hogy elérjék azt. Egy hátrányos helyzetű településen, például az egyik résztvevő csak trágár és agresszív mondatot ejtett ki a száján az első napokban, az utolsó két napban viszont egy újonnan csatlakozó résztvevőt vett a szárnyai alá, és neki segített megtanulni a dalok szövegeit, és finoman segítette abban, hogy ő is a hozzá tudjon tenni a közös sikerhez. A résztvevő fiatalokon kívül néhány felnőtt is aktívan bekapcsolódott. Volt olyan település, ahol egy anyuka egy-két nappal az előadás előtt úgy döntött, hogy nem a szántóföldön fogja tölteni a délutánjait munkával, hanem belép a csoportba, ő is szerepelni akart az előadásban. Számos szülő és segítő nem szereplőként kapcsolódott be a közösségi színházi folyamatba, hanem hasonlóan fontos, egyéb területeken tett hozzá az előadás létrejöttéhez. Voltak, akik a jelmezek, díszletelemek vagy a technikai eszközök körül sürgölődtek. A közösségi előadás nem csak arról szól, hogy a résztvevő fiatalok előadják a saját történeteikből és kreativitásukból született produkciót, ahol megcsillogtathatják azokat a képességeiket, amelyeket a legtöbbjük szülei vagy tanárai korábban nem is tapasztaltak. A színház nem csak a tartalomról és készségekről szól, hanem a látványról is. Nem csak az számít, hogy ki mit mond vagy tesz a színpadon, hanem hogy hogyan néz ki. Erre a területre is fontos legalább annyi figyelmet szentelni. Számos résztvevő átalakulhatott ezekben az előadásokban – királylánnyá vagy más szépséges karakterré. Ezek az álmok és szerepek a legtöbb középosztálybeli gyerekeknek magától értetődőek. Olyan résztvevőre is volt példa, aki

könnyedén hozta magával – szülei segítségével – a habos-babos ruhákat, amit megálmódott magának. Nekünk azonban azokat a gyerekeket is hozzá kell segítenünk, hogy széppé váljanak, akiknek minimális tisztálkodásra sincs lehetőségük otthonukban. Volt olyan résztvevő, akit egy felnőtt segítőnek kellett megmosdatnia, majd felöltöztetnie (mindezt kedvesen, méltósággal, mintha csak egy játékról lenne szó, nem érzékeltetve vele, hogy borzalmas körülmények között éli a mindennapjait). Az előadás során minden résztvevőnek lehetőséget kell kapnia arra, hogy olyan jelmezben, sminkben, frizurával tudjon játszani, amitől tényleg át tud lényegülni. Voltak olyan anyukák, akik ezekben az előadásokban látták először okosnak és szépnek a gyerekeiket.

Az előadások a legtöbb közösségben osztatlan sikert arattak, szülők, felnőttek, tanárok, együtt sírtak, nevettek. A fiatalok dagadó mellkassal zsebelték be a tapsot és a bókokat. A résztvevők sikere nem csak az ő nagyszerűségükről tanúskodott. Egy szegregált iskola igazgatója, aki egész héten gúnyos megjegyzésekkel kísérte munkánkat („Ezekkel minek?”) az előadás után csodálkozásának adott hangot, majd néhány nap múlva kérte az áthelyezését. A volt igazgató éveken át úgy gondolta, hogy a gyerekek nem képesek semmire, az előadás elkészültével szembesülnie kellett azzal, hogy a gyerekek képesek, csak ő nem hisz bennük, nem tudja képessé tenni őket. Egy iskolaigazgató lemondása – a jelenlegi tanárhiány közepette – nem biztos, hogy sikernek nevezhető, de úgy gondoljuk, az erőteljes élmények és a gyerekek kivirágzása van, hogy nehéz, de szükséges lépéseket eredményez.

Az előadások után minden esetben a résztvevőkkel közösen értékeltük az eltelt napokat, a közös előadás élményét, illetve kérdések alapján egyénileg is értékelték a folyamatot. Összesen 64 résztvevőtől kaptunk egyéni visszajelzést. Arra a kérdésre, hogy „Mennyiben volt izgalmas, él-

vezetes a foglalkozássorozatot?" az 1-4-ig terjedő skálán 61-en jelölték be a legpozitívabb 4-es értéket, és a fennmaradó három fő is a semlegesnél (2) pozitívabb, 3-as értéket jelölte be. Az előadásra vonatkozó, szintén skálás kérdésre vonatkozóan: „Mennyire vagy büszke az előadásra, amit létrehozatok?” a legpozitívabb 4-es értéket 60-an, míg a fennmaradó 3 fő is a pozitívabb 3-as értéket választották. Ezek alapján megállapítható, hogy a közösségi színházi kezdeményezések minden résztvevő számára pozitív élményt jelentettek, és az általuk létrehozott előadás révén az önértékelésük megerősödött. Arra a kérdésre, hogy mit tanultak a folyamat során, színházzakmai szempontokat (pl. színészkedés, éneklés, zene, improvizáció) valamint készségekre vonatkozó szempontokat is (pl. pontosság, kitartás, odafigyelni másokra) emeltek ki. Arra vonatkozóan, hogy miben fejlődtek a folyamat során, szintén számos készség és szempont előkerült (pl. csapatmunka, türelem, odafigyelni a másikra, kedvesség, jó magatartás, lehetek jó színész stb.). Arra vonatkozóan, hogy mi tetszett leginkább számukra, sokan említették a társaságot, a csapatmunkát, a játékokat, a közös alkotást, a tapsot. Negatívumok között többször előkerültek a fegyellemmel kapcsolatos szempontok akár a mi részünkről (pl. szigorúság, lazább program lehetett volna), akár a résztvevők részéről (pl. verekedés, szétesés). Többben negatívumként azt emelték ki, hogy véget ért a folyamat. Jelentős változtatási javaslatok nem igazán kerültek megfogalmazásra. A résztvevők visszajelzései alapján tehát a programok elérték céljukat.

Az előadások után egy-két héttel a csoportvezetőkkel is tartottunk megbeszélést, ami alatt kölcsönösen értékeltük a közös munkát és visszajelzést adtunk egymás számára.

A közösségi színház élménye önmagában nagyon megerősítő a közösségek számára, hiszen ők maguk találnak ki valamit, amit végig csinálnak,

amit élveznek, és aminek sikere lesz. Rengeteg ember életében hiányoznak az ehhez hasonló élmények. Ezeknek hiánya meggátolja őket abban, hogy ismeretlen, új helyzetekben kezdeményezők, kreatívak merjenek lenni, ahogy abban is, hogy együttműködők legyenek társaikkal, erősítsék egymást, és hogy megtapasztalják azt, hogy az aktív munkával töltött idő élvezetes tud lenni. Fontos, hogy megtapasztalják, hogy sikert érhetnek el, hogy pozitív visszajelzéseket kaphatnak úgy szűkebb, mint tágabb környezetben. Meggyőződésünk, hogy ezek az elementáris élmények hozzájárulnak ahhoz, hogy a fiatalok a jövőben is keressék a hasonló – kezdeményezésre, együttműködésre, sikerre épülő és irányuló – helyzeteket az életükben, mely mind a tanulásuk, munkavégzésük, mind a társas kapcsolataik terén pozitív áttörést jelent.

A katartikus élmény után gyakran levertség vagy a magány érzése lehet úrrá a résztvevőkön. *„Elementek a trénerék, tegnap még a színpadon álltam, és sokan tapsoltak, ma otthon kuksolok egyedül.”* Fontos, hogy a gyerekekkel foglalkozó helyi segítők ennek tudatában legyenek, és tudjanak erről beszélgetni velük. Érdekes arra kapacitálni a helyi segítőt, hogy hívja össze a résztvevőket egy-két nappal az esemény után, és beszélgessen velük. Legyen nyilvánvaló számukra, hogy ez egy természetesen folyamat, amelyen tovább fognak lépni. Az elválás pillanatában sokszor találkoztunk síró gyerekekkel, volt olyan helyzet, amikor mi is elérezékenyültünk. Fontos, hogy ezeknek az érzelmeknek ne adjuk át magunkat, mert azzal megnehezítenénk a fiatalok számára az elválást. Ilyen esetekben hasznos megerősíteni bennük, hogy nekünk is jó volt a velük való találkozás, de tovább kell mennünk, hogy más fiataloknak is hasonló lehetőséget biztosítsunk.

Céljaink közt szerepelt, hogy a létrejött közösségi színházi előadás a továbbiakban, nélkülünk is játszható legyen. Ez egyrészt a személyi-

ség- és közösségfejlesztő hatás erősítését szolgálja. Másrészt az előadást más közösségekbe eljuttatva, más fiatalokra is hatást gyakorolhat, akár az előadásban felvetett témák révén, akár azáltal, hogy látják a nézők, mi mindenre képesek a gyerekek. De más, új kezdeményezéseket és javuló attitűdöket is inspirálhat. A létrehozott előadások közül az egyiket az érintett tanoda születésnapján adták elő újra. Több helyen nem volt megfelelő igény és támogatás a helyi segítők részéről, hogy tovább gondozzák az előadást. Máshol pedig még előkészítő fázisban járunk a további vendéjátékok előkészítése terén.

Az összes megvalósult előadás közül egynek a vendéjátékra került sor. Egy kistelepülés gyerekei egy fesztivál keretei között, vihették el az általuk létrehozott előadást egy városi telepen élő közösségbe. Mivel már három hónap telt el a közösségi színházi folyamat óta, az előadás előtti napon elutaztunk hozzájuk, hogy felfrissítsük az előadás menetét. Professzionális színészek számára is fontos ennyi idő eltelével egy felújító próba, a gyerekek meg különösen sokat felejtettek ennyi idő alatt – gondoltuk. Azonban meglepetés ért bennünket, a gyerekek nem csak, hogy nem felejtették el az előadás részleteit, de mivel ért bennük az élmény, és vélhetően az elmúlt időszakban rendszeresen pörgették magukban és egymás között az előadás részleteit – helyi segítők nem próbált velük – még jobban sikerült az első próba a korábbi előadásnál, a megismételt próba még ennél is erősebb lett. Profi színészeknél is előfordul a minőségbeli visszaesés az ismételt próbáknál. Néha egy színpadi helyzet kiüresedik, ritmusát veszti vagy színtelenné válik. Amatőröknél az állandó minőségű színvonal a színjátszásban még kevésbé elvárható. Felvetődött a kérdés: hogy lehetséges ez? Minden bizonnyal azért, mert az előadást ők hozták létre, saját történeteik, ötleteik alapján és így sokkal inkább a sajátjukká vált. Bár szöveggel továbbra sem volt, a helyzeteket hitelesen tudták újra és

újra felhozni magukból, átélni és eljátszani. Hatalmas sikert arattak az előadásukat vendégül látó közösségben, ahol több hozzájuk hasonló gyerek volt, akik számára ők egyfajta példakép is megjelentek. A gyerekek nagyon élvezték az előadást. Bár már túl voltak egy számukra hosszú buszúton, technikai beálláson, próbán, előadáson, tele voltak energiával, és újra le akarták játszani az előadást. Erről sikerült lebeszélni őket azzal a kompromisszummal, hogy csak a dalbetéteket énekeltek el közösen újra.

Egy másik közösségben, ahol a helyi iskolában valósult meg az alulról jövő szerveződés keretében meghívott közösségi színházi folyamat, maga az iskola vált nagyon lelkesé, hogy folytatódjon az együttműködés. Az elmúlt években nem volt részük hasonló programban, ami ennyire erőteljes, pozitív hatást gyakorolt volna a gyerekekre. Más helyszíneken a környékben élő, az előadást látó vagy arról tudomást szerző közösségek jelezték, hogy ők is szeretnék közösségi színházat a saját fiataljaiknak. Valahol az előadásban felvetett témák, problémák indítottak el őszinte beszélgetéseket diákok és tanárok között.

Hosszútávú hatásokról még korai beszélni. Nem tudhatjuk, melyik résztvevő fiatal további életútját fogja alapjaiban befolyásolni a közösségi színházi élmény. Nem tudhatjuk, melyik helyi segítő, tanár vagy szülő kezdett el máshogy viszonyulni, dolgozni a fiatalokkal, ezeknek szintén évek múlva lesznek majd láthatóak az eredményei. Ugyanakkor már a fentiek is bizonyítják, hogy a közösségi színház módszertana alkalmas azoknak a gyerekeknek és közösségeknek a helyzetbehozására, fejlesztésére és megerősítésére is, akikről sokan már lemondtak, és akikben nem lehetőség-, hanem csak problémaforrást lát a többség.

A létrejött előadások közül négyről készült videófelvétel, melyek szerkesztett verzióit az alábbi linkeken lehet megtekinteni:

- [A Sókirály](#)
- [Életünk darabokban](#)
- [Megyország](#)
- [Riciusz - Az erő forrása](#)

írta: Balogh Rodrigó, Illés Márton

a közösségi színházi akciók facilitálásában részt vettek a Független Színház Magyarország munkatársai: Balogh Rodrigó, Drubina Orsolya, Farkas Ramóna, Illés Márton, Kovács-Balogh Vivien, Nemcsók Nóra, Szegedi Tamás András, Varga Dávid, Végh Zoltán

A jelen módszertan létrehozására a Badur Alapítvány és a Független Előadó-Művészeti Szövetség adott lehetőséget támogatásukkal, melyet ezúton is köszönünk.

independent
theater